

cuiusdam fratris Johannis c. értekezés végén ez áll: „Manus fratris Ladislav de Syry in Hungariam (!) partibus. Explicit in Utino anno Domini 1455 mense mady (!) die 6.” Itt kétségtávol a Zaránd-megyei Siri nevű helységről van szó, amelynek neve számos világi és szerzetes pap nevében szerepel, nem utolsósorban talán a környező egyházi intézményekhez való közelsége (Lippa, Arad, stb.) miatt. A további, 1454 és 1458 között másolt részek közül egyelőre csak egy jogi kivonatokat tartalmazó és a Tractatus de abusionibus claustrum c. részről állítható, hogy László pap írásával megegyező írás. A kötetben található további művek: Salubris collectura de viciis et virtutibus, Quedam ex decretalibus extracta, Extractus ex libris Magistri Sententiarum, Extractus de registro juris canonici. stb.

A Cod. lat. 739. sz. kódex 182. f. verzóján találjuk: „Liber fratris Ladislav sacerdotis de Hungaria” bejegyzést. Az írás megegyezik az előző kézirat írásával, legalábbis az 1452–53 között másolt különféle részek közül kettőjével: Soliloquium s. Isidori abbatis de anima és De miseria condicionis vitae humanae card. Lotharii (III. Ince). A bejegyzések itt kétségtelenül teszik, hogy a másolásra Udinében került sor, így a Soliloquium dátuma: Utini, 1452. szept. 9. További részei: De sermone Antonii de Bitonto, De virtutibus generaliter, Collectanea de auctoritatibus et dictis sanctorum, Lucidarius, Nota de Antichristo, Auctoritates sanctorum et doctorum de virgine Maria, Soliloquium Hugonis de S. Victore, Doctrina s. Bernardi ad cognoscendum que peccata sint mortalia, excerpta moralia de fama bona et mala.

A Cod. lat. 712. sz. kézirat egy diurnale egyszerű kivitelű változata. A szokásos bejegyzés a 11. verzón olvasható, ám a kézirat írása határozottan eltér a László pap kezének bizonyuló részekétől. A kézirat vége felé a 269. verzón ez olvasható: „Explicit genaralis rubrica in officio fratrum minorum anno Domini M cccc quadragesimo quinto octavo die septembris in Ytalia.” a f. 132 verzón Szt. István egy könyörgése (Stephani regis Hungariae et confessoris oratio: „Ds qui beatum regem nostrum et confessorem tuum terreni imperii gloria coronasti . . . ecclesia tua mereatur habere defensorem in caelis.” és a f. 122 verzón Szt. László könyörgése) Ladislav regis Hungarorum et confessoris: Deus qui beatum Ladislaum regem nostrum . . . muniamur adversis et gaudis perfruamur eternis”. A könyörgések írása megegyezik a kéziratéval, nem későbbi betoldások. A kézirat naptára, így az augusztusi naptároldal a törlések miatt nem igazít el a kézirat eredeti állapotáról. Nem zárható ki, hogy magyarországi mintapéldány alapján készült a másolat, vagy magyar származású másoló készítette. Az első két kézirat részeinek túlnyomórészt aszketikus, morális és jogi tartalma pedig possessoruk szellemi érdeklődésére vet fényt.

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

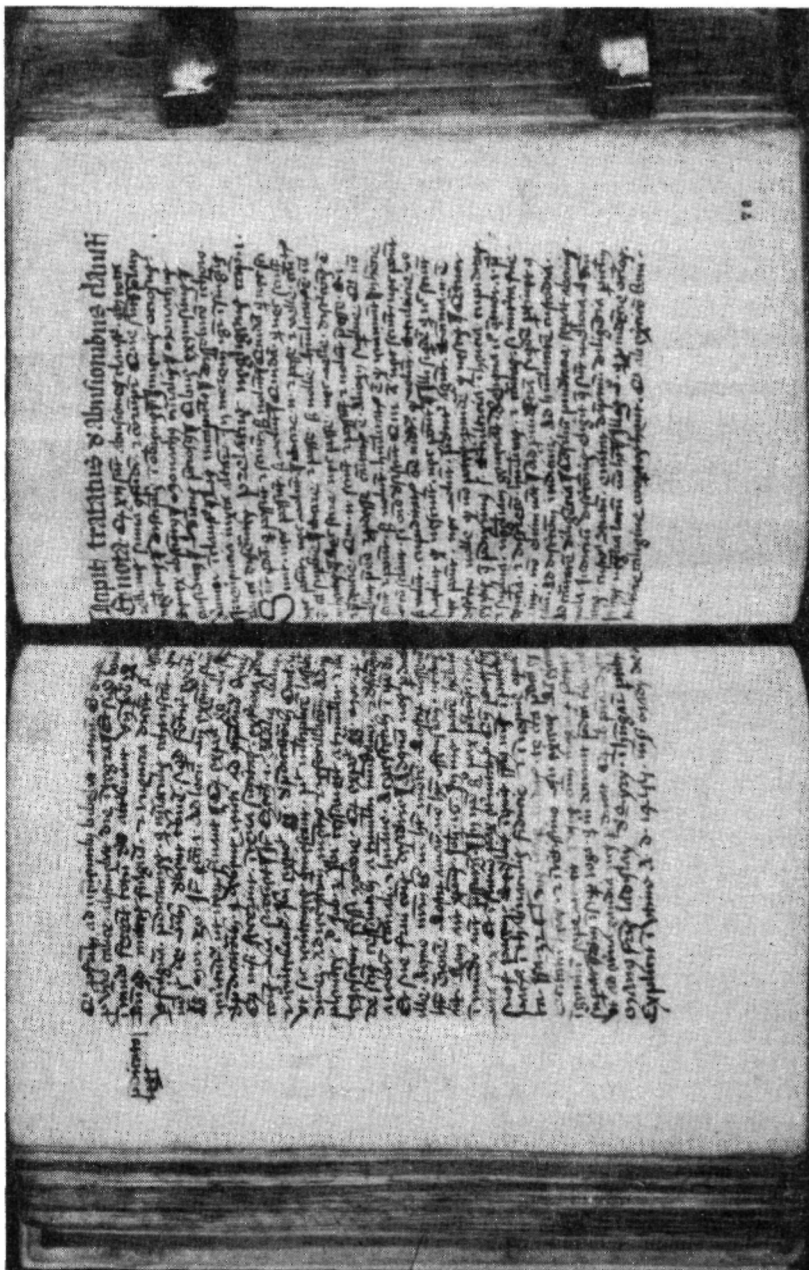
Apponyi Balázs könyvedikációi. Aligha hihetem, hogy Apponyi Balázs nevének olvastán a régi magyar irodalom inyecei nagyot csettintenek. A Bars megyei főispán neve még régiségünk legvájtfülűbb értői számára sem csenghet túlon túl ismerősen. Egyetlen nagyobb lélegzetű munkával, az *In Divini et Regii Prophetiae David Triadem Quinquagenariam seu Psalterium Interpretatio Poëtica* c. latin zsoltárparafrázisával örökítette emlékeztét az utókorra.¹

Művének feltétlenül érdekességet kölcsönöz, hogy néhány évvel a vulgáris nyelvű zsoltárfordítások után jelenti be a latin fordítás igényét — nem csekélyebb programot jelezvén a honi tájon, mint nyugaton Buchanané. Míg azonban a skót humanista a gyermekek okulására szánta művét, Apponyi klasszikus reminiscenciákkal zsúfolt parafrázisai az előkelő emberek, tudós főpapok, de legfőként II. Ferdinánd — akinek ajánlása is szól — ízlését vette célba.

Zsoltárparafrázisainak kedvezőtlen fogadtatását — az irodalomtudomány minden bizonnyal méltatlan, majdnem néma állásfoglalása mellett² — talán az mutatja leginkább, hogy kézbevehető kötetek szinte egyöntetűen nélkülözik az olvasottság, a népszerűség, a kedveltség szokásosan árulkodó korabeli nyomait. Hogy most mégis ráirányítjuk rövid időre a figyelmet, arra az ad elég okot, hogy kötetek a fentiek ellenére is jellegzetes adalékokkal szolgálnak a kor — a XVII. század első harmada — olvasásszociológiai viszonyainak alaposabb ismeretéhez.

¹ Bécs 1624. RMK III, 1355.

² HEGEDŰS István, *Apponyi Balázs latin zsoltárkönyve*. EphK, 1918. 1—16.

Nem igazán sok autográf szerzői dedikáció áll rendelkezésünkre a magyar könyvnyomtatás korai századaiból. Arra a szerencsés esetre pedig, hogy egyetlen szerzőtől több saját kezű ajánlással ellátott és -küldött kötet is felbukkant volna, alig van példa. Ezért lehet számunkra önmagán túlmutató jelentőségű Apponyi Balázs dedikációs tevékenysége. Amellett, hogy azzal a haszonnal is jár, hogy az alig ismert életrajzot rendkívül fontos elemekkel egészíti ki: fény vetődik valós helyzetére, s a hazai és a külföldi ellenreformáció vezéralakjaival való kapcsolata pedig gondolkodásába is jobban belevilágít.

Külföldi kutatóútjaim során figyeltem föl Pereszlény és Korlátkó műkedvelő urának sajátos szokására, ajánlásaira, levélnek is beillő dedikációira. A külföldi tapasztalatok nyomán elkezdtem a hazai könyvtárak és egyéb külföldi gyűjtemények Apponyi-köteteinek teljességre törekvő, módszeres átvizsgálását – csupán a dedikációkra, s a kötetek utóéletére összpontosítva a figyelmet. Természetesen nem vehettem a kezembe minden, ma ismert helyen található példányát a zoltárfázisoknak, de a kollektív összefogás révén nélkülözni lehetett az autopsiát.³

E vizsgálódás összegezéséként elmondható, hogy nem tartalmaz szerzői kézírású dedikációt a bécsi Egyetemi Könyvtár, a budapesti MTA Könyvtára, s az ugyancsak budapesti ferences könyvtár, a győri Egyházmegyei Könyvtár, a kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár, a sárospataki Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtára, a túrócszentmártoni Matica Slovenská Könyvtára – három példány! – , az uppsalai Egyetemi Könyvtár és a váci Egyházmegyei Könyvtár által őrzett Apponyi-kötet.

Pozitív eredménnyel járt viszont a kutatás kilenc könyvgyűjtemény 12 kötete esetében! Hazai bibliotékáink közül a OSzK, a budapesti Egyetemi Könyvtár, a Ráday Gyűjtemény, az egri és az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár példányában találhatunk autográf dedikációt. Csakúgy, mint a bécsi Nationalbibliothek, a kismartoni Esterházy-könyvtár, a colmari Bibliothèque de la Ville de Colmar, illetve a lundin Egyetemi Könyvtár őrzte kötetekben.

Az alábbiakban előbb a hazai, majd a külföldi példányokban található autográf szerzői ajánlások szövegét adom közre.

Az *Országos Széchényi Könyvtár* állományában három példány is fellelhető, ebből az első és a harmadik dedikált.

1. Generoso ac Egregio Dño Georgio Rakouiczki Suae Caes. Regiaeque Mattis Camerae Hung. Secretario Dño Amico obismo. Author dono dedit.

Rakoviczki György a magyar kamara titkára volt, 1628-ban és 1649-ben kamarai tanácsos. A könyv későbbi tulajdonosai: Joannis Mánczikovich, Szemes Imre (1758–1824) kegyesrendi tanár, majd Apponyi Sándor.

2. Rdo admodum Dño Georgio Lippai Praeposito S. S[tephani] Dño et Afini sui amantissimo Author ddt.

Lippay György (1600–1666) szempci plébános, esztergomi kanonok, tornai főesperes, pécsi, veszprémi püspök. 1635-től kancellár, egri, majd esztergomi érsek. — Apponyihoz fűződő viszonyát jelzi, hogy őt jelölte ki 1637-ben kelt végrendeletének egyik végrehajtójául az író.⁴

A budapesti Egyetemi Könyvtár mindhárom példánya dedikált:

3. Illustrissimo ac Rdissimo Dño D. Petro Pazmani Archi Episcopo Strigoniensi Primati Hungariae Legato Nato summo p. Hung. Cancellario Sac. Caes. Regiaeque Matti intimo Consiliario Patrono suo Gratosissimo Author debitae obseruantiae causa obtulit.

³ Munkámhoz — főleg levélbeli információk, xeroxmásolatok megküldése révén, illetve egyéb segítséggel — köszönettel vett támogatást nyújtott: ANTALÓCZY Lajos (Eger), BOROS István (Kalocsa), ERDŐS Mátyás (Esztergom), ESTERHÁZY Péter, FONT Zsuzsa, FRANCIS GUETH (Colmar), KOVÁCS Zsuzsa, NÉMETH Attila (Győr), NÉMETH S. Katalin, NYERGES Judit, ORLOVSKY Géza, SZELESTEI NAGY László, SZÖRÉNYI László, URAY Piroska, VARGA Lajos (Vác), EVA ZELIENKOVÁ (Túrócszentmárton).

⁴ *Történelmi Tár*, 1901. 577.

A Pázmány Péter iránti tiszteletét Apponyi azzal is kifejezésre juttatta, hogy a többi példánynál diszesebb kötésű aranyozott kötetet ajándékozott neki. — A mű 1637. márc. 19-i dátummal — Pázmány halálának napja! — került a pozsonyi jezsuita kollégium tulajdonába.

4. Claustro B. Mariae Virginis et. S. Wolfgangi Frum S. Pauli Primi Eremitae debitae obseruantiae gratia Author dono dedit Confrater eorundem.

Végrendelete szerint a Nyitra megyei Elefánt községben „In Claustro S. Joannis Bapt. Fratrum Ordinis Sancti Pauli primi Eremitae” szeretné testét elhelyeztetni holta után Apponyi Balázs.⁸ (E kolostoré lett később a 11. sz. alatt közölt, dedikált kötet.)

5. Generoso ac Egregio Dño Nicolao Petróci De Kassa Vara Dño et Afino obśmo Author ddt.

A megajándékozott valószínűleg II. Petrőczy Miklós volt Kassa várában. — A kötet 1691-ben a zsolnai jezsuiták birtokában volt.

A budapesti Ráday-gyűjtemény példánya az alábbi ajánlást tartalmazza:

6. Illustrissimo Dño D. Comiti Sigismundo Forgacz De Ghimes Author ddt.

A megajándékozott személyét nem sikerült azonosítani.

Az egri Főszékesegyházi Könyvtár kötetében ez a dedikáció áll:

7. Rdissimo Dno D. Thomae Balasfi El. Epo Peciensi Praeposito Posonien. Sac. Caes. Regiaeque Maftis Consiliario Dño uti Fri mihi et Patrono Colendissimo.

Balásfi Tamás (1580—1625) pécsi püspök, győri érkanonok, boszniai püspök, szalavári apát, kapornaki és pozsonyi prépost. Váci, majd pécsi püspök. Unitárius vallásról tért át a jezsuiták hatására. Képzett latin és magyar stílusza, Pázmány táborának egyik harcos tagja. — A könyv később az 1777-ben elhunyt Androvius Miklós, majd az egri káptalan tulajdonába került.

Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár kötetének ajánlása:

8. Rdo admodum Dño Nicolao Böythe, De Sagh Vicario Lectori Capli Metrop. Strig. Dño Amico debitae obseruantia gratia, et in memoria sui Author dedit Posony 1635 16 Decembr.

Böythe Miklós személyazonosságát nem tudtam megállapítani.

A kismartoni (Eisenstadt) Esterházy-könyvtár példányában az alábbi ajánlás olvasható.

9. Spbli ac Magnifico Dno D. Christophoro Banfi de Lindua Sac. Caesareae Regiaeque Mattis Consiliario et Cubiculario Debitae obseruantiae causa Author dono dedit.

Bánffy Kristóf (1577—1644) császárpárti főpohárnok, tárnokmester volt.

A bécsi Nationalbibliothek példánya valóságos ajánlólevelet őriz.

10. Rdissimo ac Serenissimo Leopoldo Archi Duci Austriae Duci Burgundiae Stiriae Carinthiae Carniolae Vittewergae Episcopo Argentoratensi et Passauiensi Comiti Dño meo semp. Clementissimo.

Grauit affecto saepius perturbatissimo Patriae nostrae cardine, et intestino bellorum motu fortunis pene omnibus exuto nihil occurrit praesentius suo lenirem animum quam ut operi alicui bono ac pio incumberem, ut dum alii maleferiat homines, in rebellionem toto furerent impetu. Ego honesta aliqua occupatione distinerer, neque temporis illi conuenientior occurrebat materia quam. S. Regis Daudis Psalmodia et Cygnaeum illud acroama Prophaetico Spiritu ab eodem Rege sancto decantatum inter aestus et furores hostium quam eandem tenuem meam operam Sacratissimae Imperatoriae Mafti nuncupatam et oblatam esse uolui, ut ab eiusdem augustissimae Maftis suae splendore lucem suam accipiat. Vt uero mea in Serenissimam domum simul et augustissimam Austriadum fides et integritas declararetur euidentius Vestrae quoque Serenitati libuit de faetura lucubrationum mearum humillime offerre. Supplex oro Serenitatem Vram hoc ut obsequii ac fidelitatis meae symbolum donumque offerentis

⁸ Uo.

non aliter quam sine tae Persae aquam utraque uola haustam ac porrectam Artaxerxes acceptum habere uelit, et me in patrocinium et gratiam uti clientem humillimum suscipiat foueatque benignissimae.
Datum Viennae 10 9bris A. D. 1624.

Serenitatis Vrae
Seruus Humillimus
Blasius Apponi

A megajándékozott Lipót Károly (1586—1632) osztrák főherceg volt, Stíria urának fia, Passau és Strassburg püspöke, Tirol és Glatz grófja, Burgau örgrófja. II. Rudolf egy ideig őt szerette volna utódjának megtenni. Később kegyvesztett lett, megvált püspökségeitől és megházasodott.

A *colmari Bibliothèque de la Ville* példánya is tartalmaz autográf szerzői bejegyzést.

11. Generoso Dño Balthazari Boszani de Nagi Bosz[an] Vice Comiti Coftus Nitrien. Dño Fratri suo obseruandissimo aeternam memoriam et debiti obsequ. oblationem Author dono dedit.

Bossányi Boldizsár nyitrai alispán volt, 1622-ben követ a soproni országgyűlésen. Az akkori ellenzék egyik vezéralakja, akinek szállásán szokták az előzetes tanácskozásokat tartani. — A könyv előbb az elefánti pálos rendi Keresztelő Szent János kolostor tulajdonában volt, majd Nagyszombatra került, s a Szendeffy-könyvtárral jutott el Colmarba.

A *lundi Egyetemi Könyvtár* állományában őrzött példány is rejteget meglepetést.

12. Illustrissimo ac Rdissimo Dño D. Francisco S. R. Ecclesiae Tituli S. Syluestri Praesbytero Cardinali à Dietrichstain Ep̃po Olomucensi Principi Regalis Capellae Bohaemiae Comiti S. Caes. Regiaeque Maftis intimo Consiliario, eiusdemque Regnorum ac Ditionum Haereditar. Protectori Dno Suo Clementissimo.

Salutem à Deo precatur et debita offert obsequia Author.

Blasius Aponi

Contemplanti mihi uarias rerum et temporum quouis seculo uicissitudines, et praesentis et aetatis perturbatissimum simus et afflictissimum statum haud difficile fuit iudicium facere in eadem nos etiam tempora incidisse, et Ecclesiam Dei Sacrosanctam simili furore Erynnidum concitata Gyantomachia impetitam quidem sed non labefactatam; quare ut in hoc afflictissimo vos omnium et Ecclesiae Dei Cardine inter fortunarum mearum iacturas aliquid solatio caperem uisus sum non abs re facturus si ad uetera me studia reciperem et materiam temporis illi conuenientissimam assumerem, neque tunc quid quidquam praesentius occurrebat quam diui Regis et Prophaetae Sanctissimi Daudis psalmodia quam ipse cum in similem rerum et temporum Catastrophen incidisset inter tumultus et confertissima agmina, inter aestus et insanientium aestrum ut se se solatio aliquo erigeret et confirmarit in proposito animum composuit et cecinit doloribus licet undequaque circumseptus. Et quia Regis opus diuina fauente gratia perficere mihi datum est, ut illud ipsum Regi nuncuparem et deuote offerrem in sinceræ fidelitatis meae et debiti obsequii symbolum uisum est oportunissimum Cum et Augustissimus Rex et Imperator noster alter plane Daud oiūm proborum iudicio hisce periculosissimis temporibus datus esse uideatur quia uero et Illustrissima Celsitudo Vra ex eadem Austriadum domo gloriosissima uidelicet atque uictoriosissima Originem ducit Vrae quoque Illustrissimae Celsitudini faeturæ meae atque operis copiam facere uolui motus uirtutum etiam suarum prae clarissimæ laude et singulari in omnes sua beneuolentiae Rogo itaque Illustrissimam Celsitudinem Vram hoc ut opus meum humiliter oblatum benigne excipere dignetur, animo et me gratia sua, prosequi auctumque et cumulatam reddere velit. His Illustrissimam Celsitudinem Vram diutissime valere ex opto Datum in Korlatkü die 9 Jan. A. D. 1625.

A címzett és megajándékozott nem más, mint Franz Dietrichstein (1570—1636), olmützi érsek — bíboros, az ellenreformáció egyik vezéregyénisége, aki a morva protestánsok erőszakos megtérítését vasszigorral vitte végbe. Bocskai ellen hadvezérként is harcolt. 1610 táján őmellé szánták szónoknak Pázmányt rendi előljárói. 1618-ban, a cseh felkeléskor menekülnie kellett, de a Fehér hegyi csata után visszakapta birtokait. Morvaország helytartója, birodalmi herceg,

Protector Germaniae. Részt vett a nikolsburgi béketárgyalásokon is. Hatalmas és értékes könyvtárát 1645-ben a svédek magukkal vitték — így került Apponyi Balázs neki dedikált műve is a svéd királyi könyvtárba, majd onnan a lundi Egyetemi Könyvtárba.

JANKOVICS JÓZSEF

Ifj. Köleséri Sámuel levelei Sir Hans Sloanehoz. Ifjabb Köleséri Sámuel korának legműveltebb polihisztorai közé tartozott; mint Bod Péter írja: „nem tartottak az ő idejében a két hazában hozzá hasonló tudós embert”.¹ Arról, hogy sokfelé tanult külföldön, már kortársai is tudtak, vagy tudomást szerezhetek, ha máshonnan nem, az *Auraria Romano-Dacia* című Köleséri-mű elé írt üdvözlőversből, amit Pápai Páriz Ferenc szerzett: „Hunnia plantavit, Brito, Belga & Teuto rigavit...” vagyis „Hún föld szülte, az angol, a német, a belga nevelte...”² A versmérték betartása mind a latin eredetiben, mind a fordításban a tényleges sorrend megváltoztatásával járt, hiszen tudjuk, ifj. Köleséri Sámuel Debrecenből először Leidenbe ment, s itt iratkozott be az egyetemre 1680 február 7-én,³ és írt az elkövetkező két év során számos disputációt.⁴ 1682 májusában már Franekerben találjuk, itt kap 1684-ben teológiai doktorátust.⁵ Ami orvosi képezését illeti, azt csak prédikátori kudarc után, második külföldi útja során szerezte valamelyik német egyetemen 1685 és 1688 között.⁶ Viszont Angliába ellátogatott már 1683 nyarán, s minden jel arra mutat, hogy ekkor hosszabb időt töltött a szigetországban. Ezt tanúsítja Johannes Braunius leideni teológiaprofesszorhoz és orientalistához írt franekeri levele (keltezése 1683. július 6/16), amelynek rövidségét azzal indokolja, hogy hamarosan hajóra száll, indul Angliába. Hogy onnan visszakészült még Franekerbe, ebből a levélből tudjuk, ahol is Köleséri azt írja, arra számít „quando ex Anglia reversus fuero Gradum Doctoratus obtineam”.⁷ Mivel doktorátusát ezután tíz hónappal kapta meg, joggal feltételezhetjük, hogy a közbeeső időt teljes egészében Angliában töltötte. Sőt, mint az egyik alább közölt leveléből látni fogjuk, azt állítja, mintegy „másfél évig” élt egykor Londonban. Ez a látszólagos ellentmondás azt a lehetőséget valószínűsíti, hogy ifjabb Köleséri Sámuel nem egyszer, hanem két ízben is megfordult Angliában — először franekeri teológiai doktorátusa előtt, másodszor pedig vagy a doktorátus átvétele után, és még Magyarországra való hazatérése (1685 májusa) előtt, vagy éppenséggel második külföldi peregrinációja alkalmával.

Ennek a főntebb bizonyított angliai látogatásnak voltak családi hagyományai: az ifjabb Köleséri édesapja, a neves prédikátor Köleséri Sámuel 1655–56-ban járt Angliában, s ekkor Londonon kívül Cambridge-be is eljutott és ott az egyik kollégiumi könyvtárban olvasgatott.⁸ Fia, ha beszélni nem is, olvasni mindenesetre megtanult angolul. Erre könyvtárának angol anyagából következtethetünk: az 1745-ben készült könyvtárkatalógus⁹ angol szerzők latin nyelvű művein kívül számos olyan kiadványt sorol fel, amely mellett az „anglice” szó áll — vagyis ezeket tulajdonosuk eredetiben bírta és forgatta. Többségükben teológiai, vagy hitvitázó művek ezek, olyanok, mint Isaac Barrow írása *A treatise of the Pope's supremacy* (London, 1680), Stephen Charnock elmélkedései Isten létéről (*Several discourses upon the existence... of God*, London, 1682) vagy John Pearson volt cambridgei tanárnak, majd chesteri püspöknek *The Exposition of the Creed* (London, 1659) című traktátusa. Útikönyvként Köleséri Edward

¹ Bod Péter, *Magyar Athenas*, Bp., 1982, 352–353.

² PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Békességet magamnak, másoknak* (Szerk. NAGY Géza), Bukarest, 1977, 345. A magyar fordítás Tóth István műve.

³ *Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batavae*, Hága, 1875, 634.

⁴ Lásd RMK III: 3048, 3049, 3118, 3119, 3120.

⁵ *Album Promotorum Academiae Franekerensis*, (1591–1811), Franeker, 1972, 59.

⁶ Bod Péter, i. m. 352.

⁷ Leideni Egyetemi Könyvtár, kéziratár: B. P. L. 246. (Másolat a budapesti Egyetemi Könyvtárban.)

⁸ Vö. GÖMÖRI György, *Magyar látogatók a Cromwell-kori Angliában*, *ItK*, 1978:4, 461.

⁹ Közzétette BERTÓK Lajos a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyvében; *Könyv és könyvtár*, 1955/II, 5–330.